

Csomós György¹

MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI KÖZPONTJAINAK RANGSOROLÁSA ÉS KLASSZIFIKÁCIÓJA (1992-2012)²

BEVEZETÉS

A városokkal kapcsolatos kutatások egyik napjainkban népszerű irányzata a városok nemzetgazdaságban, illetve a globális gazdaságban betöltött szerepének vizsgálatával foglalkozik, azon belül is a termelés-irányítás összefüggés feltárásával. Taylor (2004) szerint ugyanis a városok nem egyszerűen alkotó elemei a nemzetgazdaság egészének és azon keresztül részei a globális gazdaságnak, hanem azt formáló önálló szereplői. Lényegében hasonló véleményt fogalmaz meg Scott et al. (2001) is: az elmúlt néhány évtizedben a nemzetgazdaságok folyamatosan fragmentálódtak, felértékelődött a nagyvárosi régiók szerepe, amelyek többé-kevésbé független entitásokként működnek a globális gazdasági rendszerben.

A nemzetközi trendekkel többé-kevésbé azonosuló, a városok gazdasági rendszerben betöltött szerepét vizsgáló, vagy legalábbis érintő kutatások természetesen Magyarországon is megtalálhatók. Ebbe az irányzatba illeszkedik – többek között – Enyedi György (2000), Barta Györgyi (2001), Beluszky Pál és Györi Róbert (2004), Rechnitzer János, Csizmadia Zoltán és Grosz András (2004), Kukely György (2006), Koltai Zoltán (2007), Lux Gábor (2013) egy-egy elemzése. A városokban működő gazdasági szervezetek pénzügyi teljesítménye alapján alkotott elemzések azonban nem állnak rendelkezésre – szemben a fentebb említett külföldi munkákkal –, amelyek két lényeges oka van:

- A nemzetközi kutatásokban a globális gazdaságirányítás csomópontjait elsősorban azokkal a városokkal azonosítják, amelyekben a világgazdaságban meghatározó szereppel rendelkező nagyvállalatok/bankok székhelyei (headquarters) koncentrálódnak. Ezt a megközelítést azonban roppant nehéz Magyarországon érvényesíteni, amelyre Barta György (2001) elemzése világos magyarázattal szolgál: a külföldi tőkével privatizált volt állami nagyvállalatok (és a rendszerváltás után zöld mezős beruházások keretében hazánkban megtelepedett multinacionális vállalatok) leglényegesebb vonása, hogy azok külföldi központokhoz kapcsolódnak. Az említett gondolatot támasztják alá a HVG TOP 500 rangsorai is: a legnagyobb Magyarországon működő cégek/bankok döntően külföldi tulajdonban vannak, irányításukat nem hazánkból végzik, hanem az anyavállalatok koordinálják.

- Tovább bonyolítja a kérdést, hogy egyes vállalkozások, különösen a nagyobb méretű, jelentős munkaerőt foglalkoztató multinacionális vállalatok (de ebbe a kategóriába tartozik többek között a MÁV is) több telephelyen működnek, pénzügyi adataik viszont a bejegyzett székhelyükön kerülnek feltüntetésre. Éppen ezért egy-egy, esetenként csak irodákból álló cégközpont messze nagyobb gazdasági (és stratégiai döntési) funkcióval rendelkezik, mint bármelyik tényleges termelést megvalósító telephely. Erre jó példát szolgáltatnak a kiskereskedelmi láncok (pl. Tesco, Spar), amelyeknek több száz telephelyből álló hálózatát egyetlen országos központból koordinálják.

A fent említett problémák – illetve a későbbiekben részletezésre kerülő településszintű gazdasági adatokkal kapcsolatos dilemmák – miatt jelen elemzésben kompromisszumot kell kötni: Magyarország esetében az irányítás és ellenőrzés központjai helyett a gazdaság központjai kerülnek azonosításra. Az egzakt elemzés érdekében egy olyan – elsősorban a világgazdaság irányító és ellenőrző központjainak meghatározására szolgáló – módszert

¹ Csomós György: *Debreceni Egyetem Építőmérnöki Tanszék*

E-mail: csomos@eng.unideb.hu

² A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

adaptálok (Csomós 2013), amelynek segítségével a városokban működő gazdasági szervezetek különböző pénzügyi paraméterei egyetlen komplex mutatóvá integrálhatók. A településeket a komplex mutató értéke alapján az 1992-2012 közötti két évtizedben rangsorolom. Továbbá magyarázatot keresek arra, hogy milyen tényezőknek köszönhető egyes települések vártnál is előkelőbb pozíciója a rangsorokban, illetve a gazdasági folyamatok miatt és hogyan befolyásolták a települések pozícióváltozását.

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

A települések gazdasági teljesítményével kapcsolatos elemzések legfontosabb problémája, hogy egyrészt kevés, vagy nem megfelelő a rendelkezésre álló településszintű adat (Ambrus et al. 2008), másrészt nem tisztázott, hogy a meglévő adatokból melyeket és hogyan érdemes felhasználni.

Az elemzésben a TeIR NAV társasági adóbevallás kiemelt adatai közül azokat használtam fel, amelyek közelítőleg megfelelnek a Forbes „The Global 2000” rangsorban szereplő adatoknak (forgalom, piaci érték, eszközállomány, profit), igaz nem a gazdasági szervezetek, hanem a települések szintjére lebontva (amely végül is a településen működő gazdasági szervezetek adatainak összegzése). A kapott eredményeket a bruttó hozzáadott érték függvényében vizsgáltam, hiszen több olyan, a későbbiekben bemutatásra kerülő település is van Magyarországon, ahol a gazdasági szervezetek esetenként extrém teljesítménnyel rendelkeznek, ugyanakkor a GDP-hez nem, vagy méretükhöz képest igen alacsony mértékben járulnak hozzá. Az elemzésbe bevont pénzügyi mutatók a következők: Adózott eredmény; Értékesítés nettó árbevétele; Mérleg főösszeg; Saját tőke összege; Bruttó hozzáadott érték.

Az adott településre (x) egy adott évben (y) jellemző komplex mutatószám a Gazdasági Erő (GE), amely a következő módszerrel került megállapításra:

$$GE_{x,y} = \sqrt{\frac{(AE_{x,y} + N\acute{A}_{x,y} + M_{x,y} + ST_{x,y})}{64} * BH\acute{E}_{x,y}}$$

Ahol:

$AE_{x,y}$ = az adózott eredmény aránya az összes település összesített adózott eredményhez képest;

$N\acute{A}_{x,y}$ = az értékesítés nettó árbevételének aránya az összes település összesített nettó árbevételéhez képest;

$M_{x,y}$ = a mérleg főösszeg aránya az összes település összesített mérlegfőösszegéhez képest;

$ST_{x,y}$ = a saját tőke aránya az összes település összesített saját tőkéjéhez képest;

$BH\acute{E}_{x,y}$ = a bruttó hozzáadott érték aránya az összes település összesített bruttó hozzáadott értékéhez képest.

A GE tehát a településeken működő gazdasági szervezetek pénzügyi adatai alapján képzett mértékegység nélküli komplex mutató, Magyarországra jellemző összesített értéke minden évben 100. A kiemelkedő GE értékkel rendelkező települések (specifikációjuk a későbbiekben kerül kifejtésre) a magyar gazdaság központjainak tekinthetők.

A GAZDASÁGI KÖZPONTOK KLASSZIFIKÁCIÓJA ÉS POZÍCIÓVÁLTOZÁSA

1992-ben, vagyis alig három évvel a rendszerváltozás után a települések még mindig abban a hierarchikus sorrendben követték egymást, amelyet az államszocializmus időszakában vettek fel. Magyarország legjelentősebb gazdasági központja a főváros, Budapest volt, amelyet a nagy és közepes méretű, komplex gazdasági szerkezettel rendelkező városok (többnyire a szocializmusban intenzíven fejlesztett megyeszékhelyek) követték, közülük pedig néhány

speciális iparközpont ékelődött. Két évtized alatt, 2012-re ez a jól magyarázható struktúra felborult, jóval összetettebbé vált, az új típusú gazdasági központok megjelenését pedig szinte kizárólag külső gazdasági mechanizmusok mozgatták. Budapest megkérdőjelezhetetlen vezető szerepe továbbra is megmaradt, sőt növekedett is, viszont a komplex iparprofilú városok korábbi összefüggő csoportja szétszakadt, a tradicionális iparközpontok pozíciója pedig a privatizáció sikerességétől függően változott meg. A rendszerváltozást követően megindult intenzív külföldi működő tőke beruházások azonban új szereplőket emeletek a gazdasági csomópontok közé, olyan településeket, amelyek közül sok korábban semmilyen gazdasági funkcióval sem rendelkezett. Speciális elemként Magyarországon is feltűntek azok a települések, amelyek a külföldi multinacionális vállalatok offshore cégeinek adnak otthont. Ezek a jellemzően egy-kétezer fős települések annak ellenére váltak – legalábbis látszólag – a magyar gazdaság igen fontos szereplőivé, hogy az offshore cégek semmilyen belföldi gazdasági tevékenységet nem folytatnak. Így 2012-ben a gazdasági funkciók alapján a következő településcsoportok mutathatók ki:

- 1) Metropolisz összetett gazdasági szerkezettel (Budapest);
- 2) Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel
- 3) Tradicionális iparvárosok
- 4) Turisztikai központok
- 5) Új gazdasági központok
- 6) Offshore települések
- 7) Egyéb városok, községek

Az 1. táblázat a vezető 25 gazdasági központ GE értékét és klasszifikációját mutatja.

1. táblázat: A 25 legnagyobb GE értékkel rendelkező település 1992-ben és 2012-ben

Rang	Település	Típus	GE 1992	Település	Típus	GE 2012
1	Budapest	Metropolisz összetett gazdasági szerkezettel	46.68	Budapest	Metropolisz összetett gazdasági szerkezettel	51.07
2	Győr	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	2.20	Győr	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	3.37
3	Debrecen	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	1.90	Szombathely	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	1.53
4	Pécs	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	1.79	Debrecen	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	1.48
5	Szeged	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	1.61	Budaörs	Új gazdasági központok	1.42
6	Miskolc	Nagyvárosok összetett	1.58	Hajdúszoboszló	Turisztikai központok	1.23

		gazdasági szerkezettel				
7	Paks	Tradicionális iparvárosok	1.52	Dunaújváros	Tradicionális iparvárosok	1.10
8	Székesfehérvár	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	1.14	Székesfehérvár	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	1.05
9	Szombathely	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.80	Újlengyel	Offshore települések	1.00
10	Nyíregyháza	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.79	Szeged	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.89
11	Nagykanizsa	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.78	Kecskemét	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.84
12	Dunaújváros	Tradicionális iparvárosok	0.77	Miskolc	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.77
13	Tiszaújváros	Tradicionális iparvárosok	0.75	Bicske	Új gazdasági központok	0.69
14	Szolnok	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.74	Nyíregyháza	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.59
15	Bócs	Tradicionális iparvárosok	0.65	Csomád	Offshore települések	0.56
16	Kecskemét	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.62	Pécs	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.55
17	Hajdúszoboszló	Turisztikai központok	0.60	Törökbálint	Új gazdasági központok	0.47
18	Békéscsaba	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.59	Százhalombatta	Tradicionális iparvárosok	0.43
19	Zalaegerszeg	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.56	Gödöllő	Új gazdasági központok	0.42
20	Százhalombatta	Tradicionális iparvárosok	0.56	Kazincbarcika	Tradicionális iparvárosok	0.41

21	Veszprém	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.55	Veszprém	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.40
22	Kaposvár	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.53	Komárom	Új gazdasági központok	0.40
23	Szekszárd	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.48	Paks	Tradicionalis iparvárosok	0.40
24	Siófok	Turisztikai központok	0.46	Siófok	Turisztikai központok	0.38
25	Tatabánya	Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel	0.45	Biatorbágy	Új gazdasági központok	0.37

A következőkben a magyar gazdaság központjainak jellemző csoportjait mutatjuk be. Kitérünk azokra a gazdasági mechanizmusokra, amelyek a települések pozícióját befolyásolják, illetve a különböző csoportokat létrehozták. Ez ugyanis világosan illusztrálja, hogy a nyitott magyar gazdaságot nem endogén erők, hanem döntően külső globális hatások mozgatják. A külföldön meghozott pozitív gazdasági döntések egy-egy települést gyorsan vezető pozícióba emelhetnek, a negatív beruházói döntések pedig éppen olyan gyorsan meg is foszthatják attól.

BUDAPEST: METROPOLISZ ÖSSZETETT GAZDASÁGI SZERKEZETTEL

Sassen (2006: 63) szerint rendszerváltozást követően a nagyobb kelet-európai városok – főleg a fővárosok – visszaszerezték a háború előtti jelentőségüket a régió gazdasági életében. Véleménye szerint erre Budapest nyújtotta a legjobb példát. Bizonyosságát abban látta, hogy a kelet-európai gazdaságokba érkező külföldi működőtőke beruházások értéke 1992-1997 között Magyarországon volt a legnagyobb, döntő többsége pedig Budapestet célozta meg. Sassen szerint ennek elsősorban az volt az oka, hogy az 1990-es évek elején a magyar főváros nyugati mintájú nemzetközi üzleti enklávénak számított Kelet-Európában, és abban az időben olyan üzleti, turisztikai szolgáltatásokat kínált, amelyek más regionális vetélytársai fölé emelték. Nem meglepő, hogy a Globalization and World Cities Research Network (GaWC) Budapestet az igen előkelő Gamma világvárosok közé sorolta, egy kategóriába többek között Atlantával, Berlinnel vagy Sanghajjal (Beaverstock et al. 1999). A 2000-es évek elejére Budapest mellett más városok is szereplőivé váltak a regionális gazdaságnak, így például Győr, Székesfehérvár és Debrecen (Szemző, Tosics 2005).

Ez utóbbi változások ellenére továbbra is Magyarország egyik legsúlyosabb (évszázados múlttal rendelkező) térszerkezeti problémája a Budapest – vidék dichotómia (Enyedi 2000; Cséfalvay 2001). Budapest dominanciája nemcsak a gazdasági teljesítmény vonatkozásában figyelhető meg (bár abban különösen szembevetendő), hanem kiterjed az élet szinte minden területére, egyes esetekben pedig (pl. pénzügyi rendszer, kormányzás, K+F) szerepe szinte kizárólagos (Gál 1998; Wágner 2004, Barta et al. 2007). A főváros gazdasági teljesítménye a rendszerváltozást követően kisebb ingadozások mellett lényegében stabilnak tekinthető: az 1992 és 2012 között két évtizedben az GE1000 közel 50%-át adta. Budapestet

követő 999 település sokszor együttesen sem éri el a főváros GE értékét, sőt tulajdonképpen a főváros értékének éves ingadozása befolyásolja az összes többi település GE értékének mozgását.

Budapest extrém gazdasági dominanciáját világosan tükrözi, hogy az GE értékének minimumát jelentő 1992-ben a következő 613 település csak együttesen volt képes a főváros gazdasági potenciáljának ellensúlyozására, a vizsgált időszak 11 évében viszont – köszönhetően az 50%-ot meghaladó GE értékének – a következő 999 település együtt sem. A gazdaság főváros centralizáltságát az is jól illusztrálja, hogy amíg népességszáma mindössze 17%-a Magyarország népességének, addig GE értéke az országos értéknek átlagosan 50,27%-a, sőt amíg előbbi 1992-höz képest 14%-al csökkent addig utóbbi lényegében változatlan maradt.

NAGYVÁROSOK ÖSSZETETT GAZDASÁGI SZERKEZETTEL

A rendszerváltozást követően a nyugat-magyarországi nagyvárosok – különösen Székesfehérvár és Szombathely – rendkívül előnyös pozícióra tettek szert (Baráth et al. 2001; Kukely 2006), a keleti országrész nagyvárosaihoz képest messze több külföldi céget (és külföldi működőtőkét) vonzottak. Az 1. táblázatban látható, hogy Szombathely 1992-ben a 9. helyen állt a rangsorban, azonban 2012-re a 3. helyre zárkózott, GE értéke pedig közel duplájára emelkedett. Szirmai et al. (2003: 37) szerint Székesfehérvár 2002-re Győr után a legnagyobb magyarországi vidéki külföldi befektetői területté vált, GE értéke 1992-től folyamatosan emelkedett (sőt 1997-ben és 1998-ban még Győrt is megelőzte). Ugyanakkor 2002-től több jelentős hazai és külföldi cég is leállította székesfehérvári termelését (az IBM és a Kenwood 2002-ben, az Ikarusbus-Irisbus 2003-ban, a Parmalat Hungaria 2004-ben, a Cornexi 2008-ban), így nem meglepő, hogy GE értékének csökkenése mellett pozíciójából is veszített. Székesfehérvár 2012-ben a jelentősebb magyarországi gazdasági központok közé tartozott (8. hely), egyes túlfejlesztett szegmensekben (pl. autóalkatrész gyártás) azonban válságterületnek számít.

A rendszerváltozást követő gazdasági folyamatok a regionális központok közül Pécsset érintették a leghátrányosabban, ami abban is megmutatkozik, hogy 2012-re a GE értéke közel 70%-kal csökkent, pozíciójából pedig 12 helyet veszített. Szeged és Miskolc esetében a GE szintén jelentősen, de Pécshez képest mindenképpen kisebb mértékben (45, illetve 51%-kal) csökkent, pozíciójukból is kevesebbet veszítettek.

A városok gazdasági teljesítménye szempontjából kulcskérdés a külföldi működőtőke befektetések (FDI) koncentrációja, amely Magyarországon azért is lényeges, mert a jelentős termelést megvalósító hazai cégek többsége napjainkban külföldi tulajdonban áll (Barta 2001; Antalóczy et al. 2011). Az FDI területi vetületeit vizsgáló tanulmányok azt állapítják meg, hogy Pécs viszonylag gyenge tőkevonzó képességgel rendelkezik (Juhász, Schottner 2003), ugyanakkor Antalóczy és Sass (2005) szerint Szegedet, Debrecent és különösen Miskolcot az országos átalaghoz képest gyorsabb működőtőke-állomány növekedés jellemzi. Nem véletlen tehát, hogy Szeged, Debrecen és Miskolc (nyilván Győr, Székesfehérvár és Szombathely mögött) a GE rangsorban is kedvezőbb pozíciókkal rendelkezik, mint a kevésbé dinamikus fejlődő, kevesebb FDI-t vonzó Pécs.

A nem regionális központ megyeszékhely városok GE értékében, és helyezésében általában gyengülést mutatkozik 1992-höz képest. Ez alól kivételt képez Kecskemét (1992: 16. hely, 2012: 11. hely), amelyet versenyképessége emel a vezető vidéki városok közé (Koltai 2007). Figyelembe véve a járműipari óriás beruházások kedvező hatását a városok gazdasági teljesítményére – erre enged következtetni az Audi győri, a Suzuki esztergomi és az Opel szentgotthárdi jelenléte (Rechnitzer – Smahó szerk. 2012) – várható, hogy a 2012-ben elindult Mercedes-Benz projekt tovább javítja Kecskemét jelenlegi pozícióját. Ugyanakkor a külföldi működőtőke beruházások egyik legfontosabb északkelet-magyarországi központjaként

számon tartott Nyíregyházán (Barta 2001) is biztatóak a folyamatban lévő beruházások: 2014-ben tovább növelte termelését a Nyíregyházi Ipari Parkban 2008-ban megjelent LEGO Manufacturing Kft.

TRADICIONÁLIS IPARVÁROSOK

A komplex gazdasági szerkezettel rendelkező regionális központokkal szemben a tradicionális iparközpontok pozícióját általában mindössze egy-egy nagyobb, speciális tevékenységet folytató vállalat határozza meg. A rangsor élcsoportjába tartozó városok közül kiemelkedik Dunaújváros, Tiszaújváros, Jászberény, Böcs és Kazincbarcika. Az ebbe a csoportba tartozó városoknak két közös jellemzője mutatható ki: egyrészt a rendszerváltozás előtt is jelentős termelőkapacitásokkal rendelkeztek, a privatizációt követően pedig vagy sikeres, sokan viszont kevésbé sikeres fejlődési pályára álltak, másrészt a domináns vállalatok gazdasági teljesítménye pozitív és negatív irányba is erősen befolyásolja a város teljesítményét. Az említett városok közül a legnagyobb GE értékkel Dunaújváros rendelkezik, amely nemcsak lakosság száma miatt emelkedik ki a csoportból, de gazdasági szerkezete is a komplex központokhoz közelít. A város jelenlegi pozícióját elsősorban az ukrán (közvetve orosz) tulajdonban álló ISD Dunafernek, és az autóabroncs gyártó dél-koreai Hankook Tire 2007-ben indult magyarországi leányvállalatának köszönheti. Dunaújváros GE értéke azonban erős ingadozást mutat: 1992-ben a kilencedik helyen állt a rangsorban, 2011-ben a 18. helyre esett vissza, viszont 2012-ben már ismét a hetedik volt. Ez az ingadozás egyértelműen a Dunafernek működésében bekövetkezett változásokra vezethető visszavezethető: a vállalt nemzetközi pozícióinak 1990-es években indult folyamatos gyengülése miatt a város helyzete is egyre kritikusabbá vált (ezt még az új beruházások sem tudták ellensúlyozni), azonban a vállalat modern fejlesztései, és a nyitás az orosz piac felé pozitív változásokat generáltak. Tiszaújváros GE értéke közel ötödére csökkent 1992-höz képest, a város a mélypontot jelentő 56. helyet éppen 2012-ben érte el. Az alig 16 ezres Tiszaújváros pozícióját alapvetően a Mol Nyrt. tulajdonában álló TVK Nyrt. jelenléte határozza meg, amely olyan világcéget is vonzott, mint a városban jelenleg 7000 főt alkalmazó amerikai Jabil Circuit. Negatívan befolyásolta viszont a város pozícióját (2010: 25. hely, 2012: 56. hely), hogy az amerikai AES Corporation 2012-ben leállította az évek óta folyamatos veszteséget termelő tiszaujvárosi Tisza II. Hőerőművét, a dolgozók $\frac{3}{4}$ -ét pedig elbocsátotta. A viszonylag összetettebb gazdasági szerkezetű Dunaújvárossal és Tiszaújvárossal szemben a legtöbb tradicionális iparközpont pozícióját csak egyetlen cég határozza meg, így Jászberényét a svéd Electrolux, Kazincbarcikáét a kínai Wanhua Industrial Group által birtokolt BorsodChem Zrt., Böcsét pedig a Molson Coors Brewing által birtokolt Borsodi Sörgyár Zrt. A vizsgált két évtizedben a vezető gazdasági központok között stabil pozíciókkal rendelkező Százhalombatta (20-30. hely), amelyet alapvetően két cégnek köszönhet: egyrészt a városban működik az ország legnagyobb erőműve, a GDF Suez által tulajdonolt hat blokkból álló, 2000 MW-nál is nagyobb teljesítményű Dunamenti Erőmű, másrészt Százhalombattán található Magyarország egyetlen olajfinomítója, a Mol által üzemeltetett 8,1 millió tonnás kapacitással rendelkező Dunai Finomító.

A vegyipari (Tiszaújváros, Kazincbarcika és Százhalombatta) és kohászati (Dunaújváros) iparközpontok közös jellemzője, hogy a gyárak energiaigényének kielégítése érdekében kisebb-nagyobb teljesítményű erőműveket is üzembe helyeztek. Ugyanakkor néhány kivételes eset is akad, amikor szinte kizárólag az erőmű határozza meg a város pozícióját. A legfontosabb erőmű település Paks, ahol Magyarország egyetlen atomerőműve működik. Bár a négy blokkból álló 2000 MW teljesítményű erőmű 2012-ben az ország villamosenergia-termelésének rekordot jelentő 45%-át adta, Paks pozíciója mégis gyengült: az GE értéke majd negyedére esett vissza, pozíciójából pedig 16 helyet veszített. Ezt az magyarázza, hogy miközben az atomerőmű üzemeltetési költsége folyamatosan emelkedik, a

teljes állami tulajdon miatt a megtermelt áram árát alacsonyan kell tartani. A paksi atomerőmű tervezett bővítése azonban újra javíthat a város pozícióján. A legspeciálisabb eset az alig 1100 fős Visonta, amelynek pozícióját (2012: 46. hely) szinte kizárólag az RWE és EnBW német energetikai cégek tulajdonában áll 950 MW teljesítményű Mátrai Hőerőmű Zrt. és az erőművel integrált lignitbányák határozzák meg.

TURISZTIKAI KÖZPONTOK

A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia szerint Magyarország legnagyobb nemzetközi vonzerővel rendelkező turisztikai attrakciója a főváros, Budapest, illetve a Balaton régió. Behringer és Kiss (2004) a kereskedelmi szálláshelyek vendégeinek földrajzi megoszlása alapján arra a következtetésre jutott, hogy egyrészt Magyarországra igen erős Budapest/Balaton koncentrátság jellemző, másrészt megfigyelhető egy sajátos szezonális attitűd is. Sulyok és Kiss (2006) elemzése szerint Budapest egész évben közel egyenletes intenzitással fogadja a turistákat, azonban a Balaton esetében szignifikáns nyári (június-augusztus) szezonális mutatható ki, a vendégéjszakák közel kétharmada ebben az időszakban realizálódik. Budapest és a Balaton mellett csak a szezonális hatásoktól kevésbé érintett gyógyfürdők (pl. Bükkfürdő, Gyula, Hajdúszoboszló, Hévíz, Zalakaros) jelentenek nemzetközi vonzerővel rendelkező turisztikai attrakciót.

Budapest minden tekintetben Magyarország legjelentősebb turisztikai célpontjának tekinthető, ám ezen a téren pozíciója korántsem olyan kirívó, mint arra a GE értéke következtetni enged. 2012-ben a főváros GE értéke meghaladta a következő 999 település összesített GE értékét, azonban például a vendégéjszakák száma tekintetében a következő 20 település is képes volt Budapest ellensúlyozására. Az idegenforgalom vezető városai közül – Budapest mellett és után – kiemelkednek a fürdővárosok (Hévíz, Hajdúszoboszló, Bük, Sárvár, Zalakaros, Gyula, Harkány, Egerszalók), a Balaton környéki települések (Siófok, Balatonfüred, Balatonszemes), illetve a komplex turisztikai attrakciót biztosító nagyvárosok (Sopron, Győr, Eger, Szeged, Debrecen, Miskolc, Pécs).

A GE rangsorban mindössze két olyan középváros található, amelyeknek a vezető pozícióját döntően befolyásolja idegenforgalmi attitűdjük, igaz egy-egy országos viszonylatban meghatározó ipari termelő- és szolgáltató cégnek is otthont adnak. Az egyik ilyen középváros Siófok (2012: 24. hely), amely a Balaton régió legfontosabb idegenforgalmi központja. Beluszky és Győri (2004) szerint Siófok turisztikai szerepköre mellett már szokványos városi intézményei is kiépültek, illetve gazdasági funkcióját a német tulajdonában álló Sió-Eckes Kft. (Eckes-Granini Group) erősíti, amely Magyarország legnagyobb gyümölcsleányártó cége. A GE rangsor másik fontos turisztika központja Hajdúszoboszló (2012: 6. hely), amely európai relációban is frekvenciált gyógyfürdő városnak számít (Erfurt-Cooper – Cooper, 2009), mindamelllett ott található Magyarország egyik legnagyobb gázszolgáltatójának, a közel 1100 településen működő és 1,2 millió fogyasztót kiszolgáló TIGÁZ Zrt.-nek (ENI leányvállalat) a székhelye is.

ÚJ GAZDASÁGI KÖZPONTOK

A rendszerváltozás után a külföldi működőtőke beruházások (FDI) tendenciája és területi allokációja erősen befolyásolta, hogy mely települések, hogyan és mikor váltak a gazdaság új központjaivá. Az 1990-es évek elején a külföldi multinacionális vállalatok először Budapesten jelentek meg (Barta 2005), majd a nyugat-dunántúli városokban. Lux (2005: 85) szerint a nyugat-keleti lejtő eleve érvényesült a távolság miatt, de a dunántúli térségek között is csak azok vonzották a tőkét, amelyek rendelkeztek a megfelelő közlekedési kapcsolatokkal. Ennek megfelelően elsőként a főváros agglomerációjának települései (pl. Budaörs, Gödöllő, Törökbálint) zárkóztak fel a tradicionális gazdasági központok közé, illetve a nyugat-dunántúli nagyvárosok (Győr, Székesfehérvár, Szombathely) erősítették meg pozíciójukat.

Az FDI célterületei között lényegében már az 1990-es évek elején megjelentek azok az általában kis- vagy középvárosok, amelyekben egy-egy külföldi multinacionális vállalat zöldmezős beruházás keretében jelentős termelőkapacitással rendelkező egységet létesített. Általános jellemzője az új gazdasági központoknak, hogy többnyire kevés számú (sokszor csak egyetlen) multinacionális vállalat határozza meg a GE értéküket, illetve azok megjelenése előtt nagyon gyenge pozícióval rendelkeztek. Közvetlenül a rendszerváltozás után az egyik legnagyobb volumenű beruházás a General Motor szentgotthárdi Opel gyárának létesítése, amelyben a motorgyártás 1992-ben indult el. Ebben az évben a GE értéke alapján Szentgotthárd még nem fért be az első 1000 település közé sem, azonban 1993-ben már a 25. volt, sőt 1995-re – olyan nagyvárosokat is megelőzve, mint Szeged, Székesfehérvár, Pécs és Miskolc – az 5. legfontosabb gazdasági központtá vált. Természetesen Szentgotthárd csak addig tudta ezt a pozíciót tartani, amíg más településeken nem történtek megközelítőleg hasonló méretű beruházások, így nem meglepő, hogy 2012-ben már csak a 65. helyen állt az GE rangsorban. Szentgotthárdhoz hasonló okok miatt került a vezető gazdasági csomópontok közé Bicske, Esztergom, Hatvan, Jászfényszaru, Komárom, Rácalmás, Tab, illetve részben hasonló okok miatt a Budapesti Agglomeráció új gazdasági központjai (Biatorbágy, Budaörs, Fót, Törökbálint) is.

Kritikus tényezőnek nevezhető azonban, hogy az új gazdasági központoknak meglehetősen egyoldalú a gazdasági szerkezete, hiszen azt lényegében csak egy-egy, vagy néhány nagyobb termelőegység határozza meg.

OFFSHORE TELEPÜLÉSEK

Magyarországon 1994-ben lehetett először külföldi cégeknek belföldi gazdasági tevékenységet nem végző offshore cégeket létrehozni. Ezeket a cégeket sem helyi adó, sem forgalmi adó kötelezettség nem terhelte, 2004-ig pedig mindössze 3%-os, majd 2005-ig 4%-os társasági nyereségadót kellett fizetniük. Nem meglepő, hogy az offshore cégek száma folyamatosan emelkedett, jegyzett tőkéjük pedig a kezdeti néhány milliárd forinttal szemben 2005-re már meghaladta a 2000 milliárd forintot. Az offshore cégek gyarapodásának az Európai Unióhoz történt csatlakozás vetett véget, hiszen a társasági nyereségadót egységesen 16%-ra emelték (amely persze még mindig jóval alacsonyabb az Egyesült Államokban alkalmazott 35%-os kulcsnál), jelenleg pedig 19%-os. Az adószabályok ugyanakkor továbbra is lehetőséget biztosítottak arra, hogy Magyarországon bejegyzett cégből forrásadó fizetési kötelezettség nélkül lehessen nyereséget átutalni a külföldi anyacégnek, illetve a cégcsoporton belüli finanszírozás után ne kelljen iparüzési adót fizetni. Ezek a kedvezmények a megemelt társasági nyereségadó ellenére is roppant kedvező kondícióknak bizonyultak.

A 2012-ben Magyarország vezető gazdasági központjai között szerepelt Újlengyel (9. hely) és Csomád (15. hely). Míg előbbi 1994-ben tűnt fel először az GE1000 rangsorban, addig utóbbi csak 2004-ben, a GE értékük viszont egészen drasztikus mértékben növekedett meg 2012-re: Csomád GE értéke 17516%-os, Újlengyel GE értéke pedig 41640%-os növekedést mutatott. Joggal merül fel a kérdés, hogy milyen hazai nagyvállalatok, külföldi multinacionális cégek hoztak létre óriási gyáregységeket ezeken a településeken (hasonlóan pl. Győrhöz vagy Székesfehérvárhoz), vagy milyen nemzetközi kiskereskedelmi láncok, bankok helyezték magyarországi székhelyüket oda (hasonlóan pl. Budaörshez vagy Törökbálinthoz). A válasz pedig egyszerűen az, hogy sem ilyen cégek, sem ilyen bankok nem léteznek. Sem az 1672 fős Újlengyel, sem az 1546 fős Csomád nem rendelkezik gyárakkal, bankokkal, áruházlánc központokkal. Ezek a pest megyei kistelepülések a legismertebb magyarországi offshore települések, ahol a cégek ugyan impozáns pénzügyi paramétereket mutatnak fel, csak éppen valós belföldi tevékenységet nem végeznek. Természetesen nagyvárosokban is telepedtek meg offshore cégek – amelyre az egyik legjobb példa

Szombathely (HVG, 2011) –, azonban az Újlengyelhez és Csomádhoz hasonló offshore településeken lényegében nincs egyéb jelentős gazdasági tevékenység.

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmányban arra tettem kísérletet, hogy egy, a külföldi gyakorlatban is alkalmazott módszer segítségével azonosítsam és rangsoroljam a magyar gazdaság központjait. Ennek során egy komplex mutatót vezettem be, amely integrálja a településeken működő gazdasági szervezetek jellemző pénzügyi paramétereit. Mivel az adatok már az 1990-es évek elejétől rendelkezésre álltak, lehetőség nyílt a gazdasági központok kevésbé informatív statikus állapota helyett a viszonylag hosszú távú pozícióváltozásukat bemutatni. A magyar gazdaság erős centralizáltságát világosan tükrözi, hogy a 100 legnagyobb gazdasági központ minden évben átlagosan 85%-át biztosította az országra jellemző GE értéknek, Budapest önmagában is 45-50%-át. Az elemzésbe bevont többi, összesen 900 település, Magyarország gazdasági teljesítményének mindössze 15%-át adta.

A települések GE értékét roppant eltérő és időben változó gazdasági tényezők befolyásolták, mégis lehetőség nyílt az elemzési céloknak megfelelő településklasszifikáció létrehozására. Az elemzésben a vezető gazdasági központok következő csoportjai kerültek azonosításra: Metropolisz összetett gazdasági szerkezettel (Budapest); Nagyvárosok összetett gazdasági szerkezettel; Tradicionális iparvárosok; Turisztikai központok; Új gazdasági központok; Offshore települések

Budapest és a regionális központok gazdasági szerkezete roppant összetett, esetükben nem mutathatók ki domináns gazdasági tényezők, bár kétségtelen, hogy utóbbiak teljesítményére az FDI volumenében bekövetkezett változások érzékelhetőbb hatást gyakoroltak. A többnyire gyengülő pozícióval rendelkező tradicionális iparközpontok szerepét fokozatosan átvették az új gazdasági központok. Ez utóbbiak általában olyan települések, amelyek korábban elhanyagolt szereplői voltak a gazdasági rendszernek, azonban a külföldi multinacionális vállalatok beruházásai után jelentős gazdasági központokká fejlődtek. Megszerzett pozíciójuk ugyanakkor roppant ingatag – talán csak a fővárosi agglomeráció településeinek helyzete minősíthető stabilnak –, hiszen egy-egy negatív beruházói döntés következtében éppen olyan gyorsan el is tűnhetnek, mint ahogyan megjelentek. Az egy-két ezer fős offshore településeken a cégek mindössze virtuális tevékenységet folytatnak, mégis valós gazdasági erővel rendelkeznek (ezt mutatja az általuk befizetett társasági nyereségadó hatalmas összeg is).

1992-ben a vezető gazdasági központok viszonylag logikus struktúra mentén rendeződtek: a komplex gazdasági szerkezettel rendelkező Budapestet a regionális központok és a nagyobb megyeszékhelyek követték, közéjük néhány speciális iparközpont ékelődött. 2012-re ez a struktúra átalakult, összetettebb lett, a változásait pedig épp úgy befolyásolják hazai, mint külföldről érkező hatások.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AMBRUS Z-NÉ, KISSNÉ MAJTÉNYI M, KÓLYÁNÉ SZIRÁKI Á., MALAKUCZINÉ PÓKA M. 2008. Nagyvárosok összehasonlító vizsgálata. *Területi Statisztika* 48 (2): 136-163.
- ANTALÓCZY K, SASS M. 2005. A külföldi működőtőke-befektetések regionális elhelyezkedése és gazdasági hatásai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle* 52: 494-520.
- ANTALÓCZY K, SASS M, SZANYI M. 2011. Policies for attracting foreign direct investments and enhancing its spillovers to indigenous firms: The case of Hungary. In: Rugraff E, Hansen MW (Eds.) *Multinational Corporations and Local Firms in Emerging Economies*. Amsterdam University Press, Amsterdam, pp. 181-210.
- BARÁTH G, MOLNÁR B, SZÉPVÖLGYI Á. 2001. A külföldi működőtőke szerepe a Közép-Dunántúl átalakuló gazdaságában. *Tér és Társadalom* 15 (2): 183-200.
- BARTA GY. 2001. A nagyvállalatok szervezeti – tulajdoni – térbeli változásai. *Tér és Társadalom* 15 (1): 36-64.

- BARTA GY. 2005. The role of foreign direct investment in the spatial restructuring of Hungarian industry. In: Barta Gy. (Ed.) *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. Centre for Regional Studies, Pécs, pp. 143-160.
- BARTA GY, KUKELY GY, LENGYEL B, SÁGVÁRI B. 2007. Magyarország a globális K+F térképén: Fejlődő országok a multinacionális vállalatok változó K+F stratégiájában. *Tér és Társadalom* 21 (3): 31-50.
- BEAVERSTOCK JV, TAYLOR PJ, SMITH RG. 1999. A roster of world cities. *Cities*, 16 (6): 445-458.
- BEHRINGER Zs, KISS K. 2004. The role of foreign direct investment in the development of tourism in post-communist Hungary. In: Hall D. (Ed.) *Tourism and Transition: Governance, Transformation, and Development*, CABI, Wallingford, pp. 73-82.
- BELUSZKY P, GYŐRI R. 2004. Fel is út, le is út... (városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században). *Tér és Társadalom* 18 (1): 1-41.
- CSÉFALVAY Z. 2001. The new role of Budapest in the Central European City System. In: Meusbürger P, Jöns H. (Eds.) *Transformations in Hungary: essays in economy and society*. Physica-Verlag, Heidelberg, pp. 273-290.
- CSOMÓS GY. 2013. A világgazdaság irányító és ellenőrző központjai 2012-ben. *Tér és Társadalom*, 27 (3): 93-108.
- ENYEDI GY. 2000. Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom* 14 (1): 1-10.
- ERFURT-COOPER P, COOPER M. 2009. *Health and wellness tourism: spas and hot springs*. Channel View Publications, Bristol.
- GÁL Z. 1998. A pénzügyi szektor területfejlesztési kérdései Magyarországon. *Tér és Társadalom* 12 (4): 43-67.
- HVG 2011. Virtuális székhely: több száz cég fordult meg egy szombathelyi kertés házban. HVG, 2011. november 10. http://hvg.hu/kkv/20111110_szombathely_adoptimalizalas
- JUHÁSZ K, SCHOTTNER K. 2003. Németország és az Amerikai Egyesült Államok működőtőke-befektetései Magyarországon (1993-2000). *Tér és Társadalom* 17 (4): 85-99.
- KOLTAI Z. 2007. A magyarországi városok versenyképességének vállalati megítélése. *Tér és Társadalom* 21 (2): 23-42.
- KUKELY GY. 2006. A nagyvárosok felértékelődése a külföldi működőtőke-beruházások telephelyválasztásában. *Tér és Társadalom* 20 (4): 111-125.
- LUX G. 2005. A magyar fejlesztési politika térszemlélete és a második generációs programozás területi vetületei. *Tér és Társadalom* 19 (3-4): 81-93.
- LUX G. 2013. A gazdaság szerepe a városi térségek fejlesztésében: A globális kihívásoktól a fejlesztéspolitikáig. In: Somlyódy né Pfeil E. (szerk.) *Az agglomerációk intézményesítésének sajátos kérdései: három magyar nagyvárosi térség az átalakuló térben*. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 69-94.
- RECHNITZER J, CSIZMADIA Z, GROSZ A. 2004. A magyar városhálózat tudásalapú megújító képessége az ezredfordulón. *Tér és Társadalom* 18 (2): 117-156.
- RECHNITZER J, SMAHÓ M. (Szerk.) 2012. *Járműipar és regionális versenyképesség Nyugat- és Közép-Dunántúl a kelet-közép-európai térségben*. Széchenyi University Press, Győr.
- SASSEN, S. 2006. *Cities in a world economy*. 3rd Edition. Pine Forge Press, Thousand Oaks, CA.
- SCOTT AJ, AGNEW J, SOJA EW, STORPER M. 2001. Global City-Regions. In: Scott, A. J. (Ed.) *Global City-Regions*. Oxford University Press, pp. 11-32.
- SULYOK J, KISS K. 2006. A magyarországi turizmus szezonálisitása, 2000-2004. *Turizmus Bulletin* 10 (1): 57-69.
- SZEMZŐ H, TOSICS I. 2005. Hungary. In: van Kempen R, Vermeulen M, Baan A. (Eds.) *Urban Issues and Urban Policies in the New EU Countries*. Ashgate, Aldershot, pp. 37-60.
- SZIRMAI V, BARÁTH G, MOLNÁR B, SZÉPVÖLGYI Á. 2003. Globalizáció és térségi fejlődés. *Tér és Társadalom* 17 (3): 29-57.
- TAYLOR PJ. 2004. *World City Network: A global urban analysis*. Routledge, London–New York.
- WÁGNER I. 2004. Magyar regionális bankközpontok felkutatása és azonosítása. *Tér és Társadalom* 18 (2): 107-116.